

Марина Геннадіївна Палієнко,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна)

ORCID: 0000-0002-9098-1142
e-mail: mpaliienko@gmail.com

Ігор Володимирович Срібняк,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри всесвітньої історії,
Київський університет імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна)

ORCID: 0000-0001-9750-4958
e-mail: i.sribniak@kubg.edu.ua

КНИЖКОВИЙ РУХ У ТАБОРІ ПОЛОНЕНИХ УКРАЇНЦІВ ФРАЙШТАДТ (АВСТРО-УГОРЩИНА), 1915–1918 рр.

Мета роботи. У статті відтворено динаміку книжкового руху в таборі полонених вояків-українців царської армії Фрайштадт (Австро-Угорщина) під час Першої світової війни, а також простежено його вплив на формування національної свідомості таборян. **Методологія дослідження** передбачає використання проблемно-хронологічного, конкретно-історичного та порівняльно-ретроспективного методів дослідження, поєднання яких дозволило розкрити особливості розгортання книжкового руху в таборі Фрайштадт. **Наукова новизна** полягає у визначенні внеску Союзу визволення України у процес становлення та розвитку книжкового руху в таборі Фрайштадт, встановленні джерел матеріального забезпечення таборової бібліотеки, а також її впливу на процес формування національної свідомості полонених українців. **Висновки.** Доведено, що українська книга в таборі Фрайштадт відіграла надзвичайно важливу роль у справі формування національної свідомості таборян. Її значення полягає також в ефективному «супроводі» просвітньої роботи в таборі, коли отримані на викладах знання полонені могли підкріпити читанням дотичних книг з різних галузей науки, випозичаючи їх у бібліотеці. Крім того, бібліотека успішно виконувала й свою інформаційну функцію, створюючи сприятливі умови для отримання полоненими новинної інформації в читальні, до якої регулярно надходили свіжі українські газети. Таборова бібліотека у Фрайштадті, пропонуючи полоненим кращі твори українських письменників та поетів, праці науковців та публіцистів, відкривала для них «нові світи», дозволяючи кожному освіченому таборянину шляхом самоосвіти витворити власний образ України. У такий спосіб полонені залучалися до активної участі в національно-громадському житті української таборової громади у Фрайштадті, ставали достатньо підготовленими до того, щоб виступити на захист своєї Батьківщини під час Української революції 1917–1920 рр.

Ключові слова: полонені вояки-українці, табір, бібліотека, читальня, книга, Фрайштадт, Австро-Угорщина.

Актуальність теми дослідження. Військові поразки царської армії на фронтах Першої світової війни призвели до того, що в австрійському полоні опинилася значна кількість бранців, яких було рекрутовано до її складу. Для їхнього утримання в різних місцевостях Австро-Угорської монархії була створена розгалужена мережа таборів. Розміщення полонених у цих таборах відбувалося спочатку без урахування їхнього походження, але вже невдовзі австрійська влада вдалася до реалізації комплексу заходів, покликаних посилити процеси національної сепарації в середовищі таборян. Фрайштадт став одним із перших національних таборів у Австро-Угорщині, в якому стало можливим розпочати процес національного освідомлення зрусифікованих етнічних українців з Наддніпрянської України. Практичне виконання цього завдання взяла на себе безпартійна політична організація з числа українських революціонерів-емігрантів – Союз визволення України (далі – СВУ). Завдяки своїй послідовно антиросійській позиції СВУ зумів забезпечити собі таємну матеріальну підтримку з боку австрійського уряду. Отримувані від МЗС Австро-Угорщини кошти витрачалися насамперед на проведення інформаційно-пропагандистських акцій з метою популяризації «українського питання», а також для організації культурно-просвітницької роботи в середовищі полонених українців у таборі Фрайштадт.

Аналіз досліджень і публікацій. Перша «хвиля» зацікавлення істориків проблематикою перебування полонених вояків царської армії в таборах Австро-Угорщини під час Першої світової війни припала на кінець 1980-х років, коли ця тема була актуалізована дипломним проектом австрійської дослідниці Петри Рапперсбергер. Дослідниця здійснила цілісну реконструкцію історії Фрайштадту, проте не навела жодних даних стосовно книжкового руху в цьому таборі [28]. Практично паралельно з нею до означеної теми звернувся й історик Ф. Феллнер, який опублікував розлогу статтю про різні аспекти функціонування цього табору, так само не подавши жодних даних про діяльність бібліотечних осередків у Фрайштадті [25].

Наприкінці 1990-х років до вивчення особливостей функціонування таборів у Австро-Угорщині, призначених для утримання полонених вояків-українців, узялися й українські історики [10, с. 41–71; 29; 11; 4, с. 74–76]. Їхніми зусиллями був зібраний значний обсяг фактологічного матеріалу, в т. ч. й окремі дані щодо діяльності таборової бібліотеки у Фрайштадті. До низки публікацій, які безпосередньо стосувалися проблеми вивчення специфіки розвитку бібліотечної справи в таборі Фрайштадт, слід віднести статтю Л. Кривошеєвої, в якій на основі використання широкого кола джерел подано короткий нарис про стан розвитку бібліотечної справи у згаданому таборі [3].

Аналогічне завдання ставив перед собою й А. Магурчак [6], для чого ним було залучено досить репрезентативну кількість архівних джерел із фондів

Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). Щоправда, при цьому автор припустився кількох дрібних неточностей – зокрема, називаючи у своїй статті бібліотекаря і редактора таборової газети «Розвага» Федора Шевченка (племінника Тараса Шевченка) Т. Шевченком. Так само не був уважним А. Магурчак під час написання прізвиська таборянина Павла Дубрівського в бібліографічному посиланні, «перекваліфікувавши» його на П. Дубрівського. Не вважав за потрібне А. Магурчак й здійснити хоча б мінімальне історіографічне вивчення досліджуваної теми, згадавши у своїй статті про працю лише одного дослідника і не посилаючись при цьому на розвідки інших науковців [6, с. 78, 80].

Нарешті, є незрозумілим, чому у списку використаних А. Магурчаком джерел (11 позиція) фігурує «National Archives of Canada» («Національний архів Канади»), якщо в тексті самої статті відсутні посилання на використані дослідником документи з його фондів. Уважне вивчення тексту статті дозволяє припустити, що, очевидно, йдеться про вільно цитований (хоча й поданий А. Магурчаком у лапках) блок тексту з документа «Звіт з діяльності Союзу визволення України серед полонених російської армії української народності» від 4 листопада 1915 р., але ставити такі загадки перед читачами не робить честі серйозному досліднику [6, с. 81]. Принагідно слід зазначити, що цей «Звіт ...» на момент виходу статті А. Магурчака вже був опублікований (як додаток до статті Я. Молдован) [7, с. 72–76].

Уміщення А. Магурчаком у своїй статті посилання (хоча й «зашифрованого») на Національний архів Канади змушує також нагадати дослідникові, що ще від 2004 р. ця інституція змінила свою назву на «Library and Archives Canada» («Бібліотека і архів Канади»). Привертає увагу та обставина, що опублікований Я. Молдован у 2009 р. «Звіт ...» теж містив помилкову атрибуцію («*National Archives of Canada. The Andry Zhuk Collection. MG 30, C 167. Volum 15. File 14*»). Але коментувати таку тотожність в атрибуції згаданого документа видається недоцільним, бо після своєї публікації цей документ уже став надбанням української історіографії.

Останнім часом наукова розробка обставин функціонування української громади Фрайштадту була поновлена публікацією кількох статей, в яких – у контексті вивчення культурно-освітньої роботи в таборі – були висвітлені окремі факти про діяльність таборової бібліотеки, що, зрозуміло, не давало цілісного уявлення про особливості розвитку книжкового руху у Фрайштадті [12; 13].

Вивчення специфіки книжкового руху у згаданому таборі, встановлення особливостей комплектування та матеріального забезпечення таборової бібліотеки, а також її впливу на процес формування національної свідомості полонених українців передбачають залучення матеріалів архіву цього табору, який зберігається в ЦДАВО України.

Разом з тим, автори цієї статті вважали за необхідне звернутися й до споми-нів колишнього таборянина О. Кобця [5, с. 349–370] та збірки споминів ще оди-надцятьох українських активістів та освітян, які працювали у Фрайштадті [9]. З-посеред них найбільше джерельне значення для досліджуваної теми має на-рис П. Дубрівного, який довгий час працював на посаді таборового бібліоте-каря і відтак був обізнаний з усіма сторонами роботи бібліотеки у Фрайштадті (в т. ч. щодо інтенсивності випозичання книжок, отримуваної бібліотеками гро-шової допомоги, переліків нових надходжень тощо) [2, с. 146–150].

Мета дослідження полягає у проведенні комплексного вивчення динаміки книжкового руху в таборі полонених вояків-українців Фрайштадт під час Пер-шої світової війни, а також визначенні його впливу на формування національно-державницького світогляду таборян.

Виклад основного матеріалу. У другій половині жовтня 1914 р. СВУ відря-див до табору Фрайштадт свого представника М. Гаврилка, який мав започат-кувати культурно-освітню та національно-організаційну роботу в середовищі полонених, а також залучити до тіснішої співпраці українців з числа таборян. Свою роботу в таборі він розпочав із проведення реєстрації полонених укра-їнців з виробленим національним світоглядом, а крім цього вдався до роз-повсюдження серед полонених українських видань (переважно релігійного змісту), причому «полонені не конче були вдоволені з цих книжок» і зверталися до М. Гаврилка з проханням надіслати їм «Кобзар» Т. Шевченка, твори М. Кро-пивницького та І. Карпенка-Карого, літературу з історії України [26]. Зрештою, всі зусилля М. Гаврилка розбурхати сіру солдатську масу виявилися цього разу безуспішними, бо полонені ще не були готові навіть мінімально сприймати його послідовну україноцентричність.

Суттєво ситуація з українською пропагандою змінилася після того, як СВУ отримав дозвіл на проведення українізації табору (листопад 1914 р.). У резуль-таті М. Гаврилко приїхав сюди вдруге (і вже на довгий час) і мав своїм завдан-ням «з'єднати у таборі гурток прихильників Союзу, щоби можна було на нім оперти ширшу політичну і просвітну діяльність Союзу серед полонених» [26]. Уже наприкінці листопада цього року таку організацію («Відділ Союзу визволен-ня України») було створено, а також визначено статутні завдання його членів – усебічно сприяти поширенню української ідеї та залучати полонених до участі в національно-патріотичній роботі. Для цього вони повинні були «ширити свої думки по бараках то читанням, то частими розмовами, користуватися бібліоте-кою [...]» [19, арк. 2].

В умовах присутності в таборі значної кількості полонених з малоросійськи-ми та чорносотенними поглядами завдання заснування таборової бібліотеки ставало одним із першочергових. Тому український гурток доклав до її засну-

вання максимальних зусиль, завдяки чому (а також допомозі з боку комендатури та СБУ) таборова бібліотека розпочала свою діяльність в одному з бараків уже наприкінці листопада 1914 р., маючи у своїх фондах переважно українську літературу [26].

Але цього було замало для успішного початку культурно-освітньої роботи, ситуація вимагала докорінної зміни «матеріальних обставин» існування полонених у таборі, бо вона, крім усього іншого, унеможливлювала раціональну організацію пропаганди українських ідей. Незадовільні побут та харчування деморалізували навіть ідеалістично налаштованих свідомих українців, а таборовий загаль зустрів представників СБУ такими словами: «Що ви нам про книжки і науку? Ви нам хліба вистарайтеся. За три місяці чоловік і разу не наївся, так і умерти не довго» [20, арк. 9; 12].

Зрештою, зусиллями СБУ харчове забезпечення полонених українців було дещо поліпшене, що створювало сприятливі можливості для активізації культурно-просвітницької роботи серед таборян. З цією метою в середині грудня 1914 р. СБУ відрядив до Фрайштадту В. Сімовича, заходами якого в таборі було створено Просвітній відділ (у складі чотирьох осіб, делегованих для роботи у Фрайштадті). При цьому кожен із членів Просвітнього відділу мав у цей час «по вуха роботи, вів свої спеціальні курси, займався агітацією по бараках, вів загальні читання та наглядав за роботою над бібліотекою та над курсом грамоти» [14, арк. 3].

Саме В. Сімович «звернув особливу увагу на належну організацію бібліотеки як на один із найважливіших заходів для поширення національної свідомості серед полонених», спромігшись переконати комендатуру в доцільності виділення для неї окремого бараку та облаштування в ньому також і читальні [2, с. 148–150]. Завдяки налагодженню систематичної роботи бібліотеки (щоденно з другої до четвертої години пополудні) книжковий рух у таборі набув значно більшої інтенсивності. Багато зусиль було покладено й на те, аби належним чином прикрасити бібліотеку, для чого М. Голубець підготував низку портретів київських, галицьких і литовських князів, українських гетьманів та козацьких полковників, Петра Могили [15, арк. 35 зв.].

Станом на 1 січня 1915 р. у фондах бібліотеки налічувалося 500 книжок в українському відділі та 100 – в російському. Вони були каталогізовані й мали свої інвентарні номери, відтак могли видаватися для читання всім бажачим. Щоденно понад 100 книжок знаходили свого читача, а загалом бібліотека надавала послуги близько 1000 читачів, які в період від 16 листопада 1914 р. і до 28 лютого 1915 р. випозичили 2998 книжок українською мовою і 813 – російською [20, арк. 19–20].

Такими здобутками бібліотека значною мірою завдячувала своєму завідувачу – полоненому Василеві Клепачу, який залишався на цій посаді до середини

квітня 1915 р. Тоді ж було здійснено поділ фондів бібліотеки (649 назв книжок станом на 16 квітня 1915 р.), що зумовлювалося необхідністю охоплення книжковим рухом ще одного відділення табору. Весь цей час попит полонених на книжки зростав – тільки за період від 16 листопада 1914 р. і до 16 квітня 1915 р. було випозичено 5858 книжок [2, с. 147–148].

Від 25 червня 1915 р. табору бібліотеку очолював полонений Федір Шевченко, якому допомагав Слюсарчук. Завідувачем другої секції бібліотеки було призначено полоненого Д. Корнятовського, пізніше керівництво нею перебрав на себе Іван Омельченко. Поява в бібліотеці нових співробітників сприяла інтенсифікації її роботи, яка тривала вже від 8-ї до 12-ї години. У липні в таборі було організовано т. зв. «учительську бібліотеку» (в якості окремої секції таборової), якою опікувався член Просвітнього відділу М. Чайковський. Його зусиллями був укладений каталог (202 назви в 245 томах) та запроваджено усталений порядок випозичання книжок [2, с. 148–149].

Попри від'їзд частини полонених з табору на сільськогосподарські роботи (липень 1915 р.) книжковий рух залишався доволі жвавим. Упродовж цього місяця в обох секціях бібліотеки було випозичено 5739 книжок, наступного – 3322, у вересні – 3542 томи. На прохання частини читачів бібліотеки, які побоювалися через її відвідування потрапити під репресії російської влади після свого повернення додому, їхні прізвища не вписували до реєстраційної книги. У таких випадках бібліотекарі завжди йшли назустріч таборянам, проводячи номерне шифрування цієї категорії читачів [2, с. 149–150].

Представники СВУ надавали таборівій бібліотеці регулярну матеріальну допомогу, що дозволяло їй поповнювати фонди [21, арк. 3–4]. Книжковими надходженнями до бібліотеки опікувався, зокрема, член президії СВУ А. Жук [6, с. 78–79]. Завдяки цьому станом на початок листопада 1915 р. дві секції бібліотеки диспонували кількома тисячами томів кожна. Щоденно з них випозичалося від 100 до 400 книжок різного змісту, протягом місяця – від чотирьох до шести тисяч [27]. Щоправда, ця інформація не корелюється з даними, наведеними П. Дубрівним (3698 випозичених книжок, за якими звернулися 1944 читачі, тобто щоденно полонені брали для читання 60–62 книжки) [2, с. 149]. При бібліотеці Просвітнім відділом СВУ була організована палітурна майстерня, де для бажаючих проводився курс палітурництва, завдяки якому полонені мали змогу не тільки навчитися цьому ремеслу, а й на практиці ознайомитися з організацією бібліотечної справи [27; 18, арк. 3–3 зв.; 7, с. 78–79].

Але в листопаді 1915 р. фінансування всієї просвітницької роботи в таборі було суттєво обмежено, що пояснювалося скороченням субвенцій СВУ від австро-угорського уряду. У своєму листі від 30 жовтня 1915 р. голова Віденської централі А. Жук закликав мінімізувати видатки української організації, що стосу-

валосся й грошової допомоги співробітникам таборової бібліотеки [22, арк. 68]. Зрештою, попри істотне зменшення фінансування бібліотека продовжувала отримувати невеличкі дотації від СБУ [22, арк. 70–71, 76–76 зв.], що дозволяло їй ані на день не припиняти своєї роботи.

Як і вищі функціонери СБУ, так і таборовий актив були свідомі того, що таборова бібліотека ефективно забезпечувала всі форми просвітницької роботи, у т. ч. «доступні популярні читання», навчання грамоті [...], плекання народної музики, співу й мистецтва, курси німецької та української мов, літератури та історії, соціальних наук, кооперації, господарства і рільництва. Своєю чергою, всі ці осередки мали своїм завданням «пробудження національної свідомості серед полонених, поглиблення культурного рівня, поширення серед них ідеї політичної самостійності української нації, горожанське (громадянське. – *Авт.*) виховання на основах політичної активності та самодіяльності» [27].

Ураховуючи те, що таборова бібліотека була серцевинною ланкою всієї просвітньо-організаційної роботи в таборі, українська організація Фрайштадту теж повсякчасно дбала про її підтримку. Це завдання покладалося на прибуткові таборові інституції, насамперед на кооперативну чайню (буфет) «Власна поміч». Її комерційна діяльність стала одним з основних джерел фінансування культурно-освітньої та національно-організаційної роботи в таборі, заклавши економічне підґрунтя для безперервної роботи власне всіх таборових організацій, у т. ч. й бібліотеки.

Загальні збори чайні при поділі її прибутку (один раз на два місяці) виділяли 2/3 чистого зиску на загальнотаборові культурно-освітні та організаційні потреби, що надходили до спеціального фонду таборового «уряду» полонених – Головної української ради, президія якої здійснювала розподіл коштів між різними напрямками культурно-освітньої роботи в таборі. Крім того, рішенням загальних зборів пайовиків чайні значні суми спрямовувалися на рахунки кількох фондів та деякі гуманітарні цілі [24, с. 748].

Фонди бібліотеки регулярно поповнювались книгами, які випускали у таборовій друкарні. Нею опікувалося Видавниче товариство ім. І. Франка, заходами членів якого був виданий календар-альманах полонених українців «Розвага» на 1916–1917 рр. накладом 2000 примірників [8]. Видавниче товариство здійснило також і друк брошури «Дві казки» (накладом 1000 примірників) із серії «Бібліотека полоненого», в якій у саркастично-алегоричній формі розповідалося про імператора Миколу II і Святіший Синод. Упродовж 1916–1917 рр. заходами згаданого товариства було надруковано низку різних брошур, у т. ч. «Ярослав Мудрий», «Гетьман Мазепа», «Як воювали запорожці», «Про українську школу», «Національне відродження Галицької України», «Самостійна Україна», «Русь-Україна, Московщина-Росія», а також фрагменти творів М. Аркаса,

М. Грушевського, Т. Шевченка, І. Франка, Марка Вовчка, С. Руданського, І. Федьковича, Б. Лепкого та ін. [1, с. 172].

Поповненню фондів таборової бібліотеки значною мірою сприяла допомога галицького громадянства та українських інституцій Галичини, які відгукнулися на заклик СВУ жертвувати книжки для полонених українців з Наддніпрянщини. Так, зокрема, тільки в серпні 1916 р. від Наукового товариства ім. Шевченка для потреб полонених було передано 140 примірників (загалом – 43 назви) різних книг, львівська «Просвіта» організувала надсилання 102 примірників своїх видань, ще 300 книжок були відправлені до табору як дарунок від групи приватних осіб [23, арк. 30, 35–36]. У своїх спогадах український активіст О. Кобець окремо відзначав цю обставину, пишаючись «величезною книгозбірнею з десятком тисяч томів, назбираних пожертвами серед галицького громадянства», яка разом з іншими таборовими культурно-освітніми установами створювала для полонених українців можливість «жити повноцінним громадським і культурним життям» [5, с. 350].

Деякі таборові товариства, виходячи зі своїх потреб, створювали власні книгозбірні, якими мали право користуватися лише їхні члени. Так, зокрема, Драматичне товариство ім. І. Котляревського диспонувало бібліотекою, у фондах якої зберігалися 117 назв книжок (станом на 1 лютого 1917 р.). За їхні стан та збереженість відповідав бібліотекар Драматичного товариства П. Дубрівний, який вносив нові книжки до каталогу та контролював процес їх випозичання та повернення. Бібліотека обслуговувала не тільки членів згаданого товариства, але й тимчасово передавала книги до українських таборів у Вецлярі та Йозефштадті, сприяючи в такий спосіб діяльності тамтешніх таборових театрів. Станом на 1 жовтня 1917 р. у каталозі «театральної» бібліотеки значилося вже 146 книжок [17, арк. 1, 18 зв. – 19]. Товариство «Український хор імені Михайла Вербицького» теж мало свою невелику бібліотеку (в жовтні 1917 р. у ній налічувалося 223 книжки і партитури) [18, арк. 40, 41, 57].

Товариство «Просвіта» ім. М. Драгоманова також подбало про створення окремої бібліотеки для своїх членів, намагаючись у такий спосіб полегшити для них процес підготовки до проведення викладів. Її каталог мав такі розділи: красне письменство, історичні, наукові, політичні, природознавчі, економічні, сільськогосподарські, драматичні твори, релігійні журнали і календарі. Загальна кількість книжок у бібліотеці становила близько 1500 назв. Разом з тим, користуватися нею мали можливість усі полонені табору [16, арк. 1–27].

Слід зазначити, що така відкритість бібліотеки «Просвіти» мала й свою негативну сторону – під час ліквідації товариства 23 лютого 1918 р. (у зв'язку з виїздом його членів для участі у формуванні Сірожупанної дивізії у Володимирі-Волинському) інвентарний каталог засвідчив наявність у бібліотеці 603 книжок,

392 брошур, ще 213 книжок були випозичені, а 684 книги «довелося з каталогу викреслити як пропащі» [2, с. 150]. Саме в такому стані бібліотека «Просвіти» перейшла під управління Ліквідаційної комісії, як й інші секції таборової книгозбірні.

Зрештою, багато хто з українських активістів дотримувався думки про те, що привласнення полоненими частини книжок може дати й позитивний результат, адже завдяки цьому українські книги потраплять до України, де матимуть масову читацьку аудиторію. З цим не могли погодитися члени Ліквідаційної комісії і, зокрема, Ф. Шевченко, який у травні 1918 р. запропонував звернутися до сумлінності таборян, розклеївши оповістки про неприпустимість неповернення до бібліотеки випозичених книжок та їх вивезення до України [6, с. 80].

Таборова бібліотека перестала існувати від часу ліквідації самого табору (червень 1918 р.). На думку П. Дубрівного, вона відіграла «коლოსальну роль у формуванні національної свідомості серед полонених. Українська книжка і часопис допомогли багатьом з них стати на міцний національний ґрунт і в слушний час свідомо боротись із зброєю в руках за волю Батьківщини» [2, с. 150].

Наукова новизна статті полягає в залученні до наукового обігу низки архівних документів з колекції колишнього архіву табору Фрайштадт (нині зберігається у ЦДАВО України), а також у комплексній реконструкції книжкового руху у згаданому таборі як важливої складової процесу національного освідомлення полонених українців, що провадився заходами Союзу визволення України.

Висновки. Наведене вище визначення українського активіста П. Дубрівного містило квінтесенцію змісту діяльності таборової бібліотеки – однієї з найстаріших таборових інституцій, заснування якої мало величезне значення для нечисленного гурту українців під час українізації табору. Ініціатором створення та фундатором бібліотеки виступив СВУ, завдяки організаційно-матеріальній допомозі якого стало можливим забезпечити її безперервну діяльність. Разом з тим, бібліотека завжди була в центрі уваги українських таборових інституцій, які також знаходили можливості для її додаткового матеріального забезпечення.

Активізації книжкових надходжень до таборової бібліотеки сприяла також допомога галицького громадянства, зусиллями якого проводилися регулярні акції зі збору українських книжок для потреб полонених українців у Фрайштадті. У такий спосіб до фондів бібліотеки потрапляла дуже різна за своєю тематикою література (підручники, твори красного письменства, брошури політичного змісту, книги з різних ділянок знання та ін.).

Одним із найважливіших завдань бібліотеки став «супровід» просвітньої роботи в таборі, коли отримані на викладах знання полонені могли підкріпити

читанням дотичних книг з різних галузей науки, випозичаючи їх у бібліотеці. Крім того, бібліотека успішно виконувала й свою інформаційну функцію, створюючи сприятливі умови для отримання полоненими новинної інформації в читальні, до якої регулярно надходили свіжі українські газети.

Таборова бібліотека у Фрайштадті, пропонуючи полоненим твори Т. Шевченка та І. Франка, історичні праці М. Грушевського, кращі твори українських публіцистів, відкривала для них «нові світи», дозволяючи кожному освіченому таборянинові шляхом самоосвіти витворити власний образ України. У такий спосіб полонені залучалися до активної участі в національно-громадському житті української таборової громади у Фрайштадті, набували достатньої підготовки до того, щоб виступити на захист своєї Батьківщини під час Української революції 1917–1920 рр.

Список використаних джерел

1. Даниленко К. Видавниче [Товарист]во ім. Івана Франка // Союз визволення України у Відні (1914–1918). Нью-Йорк, 1979. С. 157–174.
2. Дубрівний П. Культурно-просвітня робота у таборі Фрайштадт // Союз визволення України у Відні (1914–1918). Нью-Йорк, 1979. С. 99–156.
3. Кривошеєва Л. Бібліотечна справа в таборах військовополонених українців часів Першої світової війни // Бібліотечна планета. 2006. № 2. С. 27–30.
4. Кривошеєва Л. М. Національно-просвітня діяльність Союзу визволення України в таборах військовополонених українців (1914–1918 рр.): дис. ... канд. іст. наук. Запоріжжя, 2009. 242 с.
5. Кобець О. Записки полоненого: Пригоди і враження учасника першої світової війни. Мюнхен, 1959. 415 с.
6. Магурчак А. М. Українські таборіві бібліотеки на теренах Австро-Угорщини та Німеччини у роки Першої світової війни // Сіверянський літопис. 2013. № 4–6 (112–114). С. 78–81.
7. Молдован Я. Участь Андрія Жука в українському національно-визвольному русі під час Першої світової війни // Пам'ятки: археографічний щорічник. Київ, 2009. Т. 10. С. 68–76.
8. Розвага. Ілюстрований календар на р.р. 1916 і 1917. (Памятна книжка полонених українців). Фрайштадт, 1916. 344 с.
9. Союз визволення України у Відні (1914–1918). Нью-Йорк, 1979. 197 с.
10. Срібняк І. Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914–1920 рр.). Київ, 1999. 296 с.
11. Срібняк І. Українська громада табору Фрайштадт і державотворчі процеси в Україні 1917–1918 рр. // Україна в революційних процесах перших десятиліть ХХ ст. Збірник ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 2007. С. 310–319.

12. Срібняк І. «Що ви нам про книжки і науку? Ви нам хліба вистарайтеся ...» (українська «пропаганда» в таборі Фрайштадт, Австро-Угорщина у кінці 1914 – на початку 1915 рр.) // Емінак: науковий щоквартальник. Київ-Миколаїв, 2017. № 2 (18). Т. 1. С. 39–44.

13. Срібняк І. Громада полонених українців табору Фрайштадт, Австро-Угорщина, на завершальному етапі свого існування (кінець 1917 – 1918 рр.) // Емінак: науковий щоквартальник. Київ-Миколаїв, 2020. № 4 (32). С. 160–181.

14. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). Ф. 4404. Оп. 1. Спр. 15.

15. ЦДАВО України. Ф. 4404. Оп. 1. Спр. 16.

16. ЦДАВО України. Ф. 4404. Оп. 1. Спр. 185.

17. ЦДАВО України. Ф. 4404. Оп. 1. Спр. 270.

18. ЦДАВО України. Ф. 4404. Оп. 1. Спр. 287.

19. ЦДАВО України. Ф. 4404. Оп. 1. Спр. 333.

20. ЦДАВО України. Ф. 4405. Оп. 1. Спр. 55.

21. ЦДАВО України. Ф. 4405. Оп. 1. Спр. 104.

22. ЦДАВО України. Ф. 4405. Оп. 1. Спр. 60.

23. Центральний державний історичний архів, м. Львів. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 2638.

24. Якими засобами провадиться культурна праця між полоненими в таборі Фрайштадт // Вістник Союзу визволення України. Відень, 1917. 18 листопада. Ч. 47(177). С. 748.

25. Fellner F. Die Stadt in der Stadt. Das Kriegsgefangenenlager in Freistadt 1914–1918 // Oberösterreichische Heimatblätter. Linz, 1989, Jahrgang 43. Heft 1. S. 3–32.

26. Library and Archives Canada. The Andry Zhuk Collection, (Бібліотека і архів Канади, особовий фонд А. Жука), MG 30, C 167, Vol. 15, File 4.

27. Library and Archives Canada. The Andry Zhuk Collection, (Бібліотека і архів Канади, особовий фонд А. Жука), MG 30, C 167, Vol. 15, File 14.

28. Rappersberger P. Das Kriegsgefangenenlager Freistadt 1914–1918, Diplomarbeit Universität Wien, 1988. 101 s.

29. Sribnjak I. Ukrainische Gefangene in Lagern Österreich-Ungarns während des Ersten Weltkrieges // Österreichisch-Ukrainische Rundschau. Wien, 2002. № 14(43). S. 20–23.

Maryna Paliyenko,

Doctor of Historical Sciences (Dr. habil. in History), Professor,

Head of the Department of Archival Studies

and Special Historical Disciplines,

Taras Shevchenko National University of Kyiv

(Kyiv, Ukraine)

ORCID: 0000-0002-9098-1142

e-mail: mpaliienko@gmail.com

Ihor Sribniak,

Doctor of Historical Sciences (Dr. habil. in History), Professor,

Head of the Department of World History,

Borys Grinchenko Kyiv University

(Kyiv, Ukraine)

ORCID: 0000-0001-9750-4958

e-mail: i.sribniak@kubg.edu.ua

Book movement at Ukrainian prisoners' of war Freistadt camp (Austro-Hungary) in 1915–1918

The aim of the research. The article reconstructed the dynamics of the book movement at the Ukrainian prisoners' of war (POWs) Freistadt camp (Austro-Hungary) during the First World War, as well as identified its influence on the formation of internees' national self-consciousness. **The research methodology** includes the application of problem-oriented, chronological, historical, comparative, and retrospective research methods, the combination of which allows to provide fundamental insights into the peculiarities of the book movement development at the Freistadt camp. **The scientific novelty** lies in recognizing the contribution of the Union for the Liberation of Ukraine (ULU) to the organizational process of the book movement at the Freistadt camp, determining the sources of the camp library maintenance as well as defining the ULU's role in the Ukrainian camp community life. **Conclusions.** The article determined that Ukrainian books played a crucial role in the mission of Ukrainian POWs' national self-consciousness formation at Freistadt camp. Hence, books effectively 'accompanied' the educational activity at the camp, as POWs could deepen their acquired knowledge from educational courses by reading borrowed library books related to various sciences. Moreover, the library successfully performed informational functions, creating favorable conditions for POWs to get news in athenaeum to which fresh newspapers were regularly delivered. Thanks to the availability of prominent Ukrainian writers', poets', scholars' and publicists' writings at the Freistadt camp library, it empowered Ukrainian POWs to discover 'new worlds', enabling each educated internee to create his own image of Ukraine through self-education. By these means, Ukrainian prisoners of war became engaged in the active participation in the life of the Ukrainian camp community in Freistadt, being prepared well enough to rise in defense of their homeland during the Ukrainian War of Independence in 1917–1920.

Key words: Ukrainian prisoners of war; camp; library; athenaeum; book; Freistadt; Austro-Hungary.

*Стаття підготовлена 15 лютого 2021 року;
подана до друку 22 лютого 2021 року.*